

p91

บทที่ 3

การวิเคราะห์การขายต่อตั๋วชมการแข่งขัน
กีฬาฟุตบอลและการคุ้มครองผู้บริโภค:
ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสหรัฐอเมริกา
สหราชอาณาจักร และประเทศไทย

A Critical Appraisal of the Resale of Football Tickets
and Consumer Protection: A Comparative Study
of the USA, the UK and Thailand

ปีติเทพ อยู่ยั้ง
Pedithep Youyuenyong

p123

บทที่ 4

นัยทางกฎหมายของพินัยกรรมชีวิตตาม
พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550

Legal Implication of the Living Will in the National
Health Act 2007

อภิโชค เกิดผล
Apichoke Kerdpon

บทที่ 1

กลยุทธ์การหาเสียงเลือกตั้ง ว่าด้วยเรื่องอธิปไตยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการพึ่งตนเอง ด้านอาหาร: กรณีศึกษาการเลือกตั้ง ในประเทศอินโดนีเซียปี ค.ศ. 2014¹

Electoral Strategy as Food Sovereignty,
Food Security and Food Self-Sufficiency:
A Case Study of the 2014
Indonesian Presidential Election

วีระ หวังสัจจะโชค²
Weera Wongsatjachock

รับบทความ 22 มิถุนายน 2564

แก้ไขบทความ 7 มกราคม 2565

ตอบรับบทความ 17 กุมภาพันธ์ 2565

1 บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “การพัฒนาสถาบันของอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ
เปรียบเทียบประเทศโบลิเวีย อินโดนีเซีย และไทย” ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการ
ส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) สัญญาเลขที่ MRG6180252

2 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Corresponding author email: Weera36448@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีเป้าหมายในการทำความเข้าใจเรื่องการนำแนวคิด อธิปไตยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร การพึ่งตนเองทางอาหาร มาใช้เป็น เครื่องมือสำหรับสร้างกลยุทธ์ในการหาเสียงเลือกตั้ง โดยงานวิจัยใช้วิธีสำรวจ เอกสารและกรณีศึกษาการเลือกตั้งปี ค.ศ. 2014 ค้นพบว่าประเด็นเรื่องการพึ่ง ตนเองทางอาหารกลายเป็นใจกลางการต่อสู้ทางการเมืองอันนำมาสู่ชัยชนะ ของรัฐบาลโจโก วิโดโด บนฐานของหลักการในรัฐธรรมนูญ กฎหมายอาหาร และกฎหมายคุ้มครองและเสริมพลังเกษตรกร ซึ่งเป็นกติกาสำคัญในการจัดเรียง สถาบันและกำหนดแบบแผนพฤติกรรมทางการเมืองเรื่องอาหารใน อินโดนีเซีย และการพัฒนาการเมืองอินโดนีเซียไปสู่การเป็นประชาธิปไตย บทความวิจัยนี้จึงมุ่งหวังให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยใช้ประเด็นด้าน อาหาร ไปสู่ประเด็นทางการเมืองเพื่อหวังผลการเลือกตั้ง

คำสำคัญ:

กลยุทธ์การเลือกตั้ง อธิปไตยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร การพึ่งตนเองทางอาหาร

Abstract

The purpose of this research article is to understand the concepts of food sovereignty, food security and food self-sufficiency as tools in electoral strategy. A case study of the 2014 Indonesian Presidential Election was conducted and determined that food self-sufficiency played a critical role in the political issues that led to the victory of the Joko Widodo government, based on constitutional proposals regarding food laws and the empowerment of farmers. These regulations shaped the institutional behavior and patterning of opponents with regard to political struggles over food in Indonesia and the government's shift towards democracy. This research paper aims to pinpoint social changes through food issues related to election results.

Keywords:

Electoral Strategy, Food Sovereignty, Food Security, Food Self-Sufficiency

บทนำ

ในบทความวิจัยนี้ จะกล่าวถึงการเคลื่อนไหวทางการเมืองจากการต่อสู้ของภาคประชาสังคมและขบวนการทางการเมือง ไปสู่การต่อสู้ของการเมืองเชิงสถาบันบนหลักการสร้างการพึ่งพิงตัวเองด้านอาหาร (Food Self-sufficiency) ทำให้แนวคิดเรื่องอธิปไตยทางอาหารที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญและกฎหมายลำดับรอง ถูกนำมาใช้เป็นประเด็นในการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเรียกร้อง “อธิปไตย อิสระภาพ และความยืดหยุ่นปรับตัวทางอาหาร” (Food sovereignty, Food independence, Food resilience) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบทของการเปลี่ยนผ่านและการพัฒนาการเมืองอินโดนีเซียไปสู่การเป็นประชาธิปไตยด้วยการเลือกตั้งปี ค.ศ. 2014

โครงสร้างของบทความนี้ประกอบไปด้วยสามส่วนหลักด้วยกัน โดยส่วนแรกเป็นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับอธิปไตยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการพึ่งพิงตนเองด้านอาหาร ส่วนที่สองกล่าวถึงวิธีวิจัยด้วยการวิจัยเอกสารและการใช้กรณีศึกษา และส่วนที่สามกล่าวถึงผลการศึกษาซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนของการเมืองอินโดนีเซียคือการเลือกตั้งปี 2014 ที่ประเด็นเรื่องการพึ่งพิงตนเองทางอาหารกลายเป็นใจกลางการต่อสู้ทางการเมืองอันนำมาสู่ชัยชนะของรัฐบาลโจโก วิโดโด และส่วนที่สามจะคลี่คลายให้เห็นถึงตัวบทและหลักการในรัฐธรรมนูญ กฎหมายอาหาร และกฎหมายคุ้มครองและเสริมพลังเกษตรกร ซึ่งเป็นกติกาสัญสำคัญในการจัดเรียงสถาบันและกำหนดแบบแผนพฤติกรรมในการต่อสู้ทางการเมืองเรื่องอาหารในอินโดนีเซีย

บททวนวรรณกรรม

ในงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับอธิปไตยทางอาหารให้เป็นแนวทางการศึกษา (approach) เป็นเครื่องมือในการช่วยอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรม กระบวนการอาหาร การจัดการที่ดิน การจัดสรรทรัพยากรใหม่ การกระจายอำนาจ และการส่งเสริมประชาธิปไตยทางอาหารเพื่อให้ประชาชนมีสิทธิควบคุมการผลิตและการบริโภคอาหารของตนเอง รวมถึงป้องกันการผูกขาดระบอบอาหารของรัฐและบริษัทข้ามชาติ สามารถจัดแนวทางในการศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

กลุ่มการศึกษาแรก *สิทธิในอธิปไตยทางอาหาร* (Rights to Food Sovereignty) เป็นการศึกษาอธิปไตยทางอาหารในด้านของการจัดการ “อำนาจ” ในการจัดการกับกระบวนการอาหาร ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ของประชาชนและชุมชน โดยอำนาจดังกล่าวไม่ใช่ประเด็นทางการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องวิเคราะห์ร่วมกับประเด็นในทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมด้วย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันในระบบอาหาร

ตัวอย่างของงานกลุ่มนี้ เช่น งานศึกษาของแมคไมเคิลและชไนเดอร์ (McMichael and Schneider, 2011) ที่ได้ศึกษาข้อถกเถียงของ “การเมือง” ในการใช้กรอบความมั่นคงทางอาหารในการศึกษาความยากจนที่ต้องเผชิญกับความท้าทายจากกลุ่มอธิปไตยทางอาหารที่พยายามเข้ามาพูดถึงความหลากหลายทางนิเวศเกษตรกรรม (agro-ecological method) และการจัดสวัสดิการช่วยเหลือในระดับท้องถิ่นเพื่อให้อำนาจมาอยู่กับชุมชนและเกษตรกรขนาดเล็ก แทนที่จะไปอยู่ในมือของกลไกตลาด

ประกอบกับงานของเทราเกอร์ (Trauger, 2014) ที่กล่าวถึงความล้มเหลวของแนวคิดความมั่นคงทางอาหารในการจัดการกับปัญหาความหิวโหยและความยากจนภายใต้บริบทของเศรษฐกิจการเมืองโลกแบบรัฐเสรีนิยมใหม่

(neoliberal state) จึงนำมาสู่การเกิดขึ้นของแนวคิดอธิปไตยทางอาหารที่จะเข้ามากำหนดอาณาบริเวณในการทำความเข้าใจเรื่องอาหารใหม่ในฐานะที่เป็น “ทางเลือกของทางเลือกอื่น ๆ” (the alternativeness of the alternatives) ที่ไม่ใช่แค่กลไกเติมเต็มระบบทุนนิยมแบบความมั่นคงทางอาหาร แต่อธิปไตยทางอาหารจะเป็นแนวทางการตั้งคำถามและเคลื่อนไหวไปพร้อมกับขบวนการทางสังคมในการต่อต้านรัฐทุนนิยมและระบบกลไกตลาดเสรี

นอกจากนี้ยังมีงานสายการพัฒนาประชาธิปไตยทางอาหาร (food democratization) เห็นได้ในหนังสือรวมบทความของมาร์ซิน เฮอร์วิน (Marcin Gerwin, 2011) เรื่อง *Food and Democracy* ที่ได้นำบทความสำคัญของนักวิชาการที่ศึกษาประชาธิปไตยในระบบอาหารผ่านกรอบอธิปไตยทางอาหารมารวมไว้ ทั้งในด้านการออกแบบประชาธิปไตยจากคนข้างล่าง การลดความหิวโหยด้วยประชาธิปไตย การเข้าถึงที่ดินและสร้างระบบนิเวศที่ยั่งยืนด้วยกลไกประชาธิปไตยทางอาหาร ซึ่งไม่ใช่เพียงกลไก “เติมเต็ม” ของประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) แต่เป็นการสร้างกระบวนการประชาธิปไตยใหม่ที่ครอบคลุมทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อหาระบบในการจัดสรรอำนาจใหม่ให้เป็นธรรมกับผู้มีส่วนได้เสียในกระบวนการอาหารในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ท้องถิ่น ถึงระดับชาติ และนานาชาติ

อีกตัวอย่างคือ การศึกษาเรื่องอาหารกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของราช ปาเทลและคณะ (Raj Patel et. al., 2015) ที่ได้ทำวิจัยสนามในประเทศมาลาวิ (ตั้งอยู่บริเวณแอฟริกาตะวันออก) เพื่อศึกษาโครงการของประเทศ G8 ที่ชื่อว่า “พันธมิตรใหม่ของความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการ” (The New Alliance for Food Security and Nutrition) พบว่าโครงการพัฒนาดังกล่าวแทบไม่ได้ช่วยสร้างความหลากหลายทางโภชนาการ และยังนำมาซึ่งการแปรรูปกระบวนการอาหารไปสู่มือของเอกชน

(privatization) โดยงานศึกษาได้ไปร่วมกับกลุ่มประชาสังคมมาลาวิอย่าง “กลุ่มชุมชนหลากหลายเพื่อดิน อาหาร และสุขภาพ” (The Soils, Food and Healthy Communities Initiative) เพื่อเปรียบเทียบการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนในการสร้างนิเวศเกษตรกรรม ความหลากหลายทางโภชนาการ การสร้างสำนึกถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความเท่าเทียมกันทางเพศ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าการจัดการด้านโภชนาการมีส่วนสำคัญในการสร้างเสรีภาพ (freedom) ในสังคม

ในด้านของการสร้างกฎกติกาและออกแบบสถาบันการเมืองในการเปลี่ยนแนวคิดอธิปไตยทางอาหารไปสู่กฎหมายที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยอย่างเช่น งานของเอเดลแมน (Edelman, 2014) ที่ศึกษาการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมที่ส่งเสริมแนวคิดอธิปไตยทางอาหารผ่านการสร้างชุดของกฎกติกา บรรทัดฐาน และแนวทางปฏิบัติ ให้เกิดขึ้นในประเทศเม็กซิโกและคอสตาริกา และงานของแมคเคย์ เนห์ริง และวอลซ์-ไดลีย์ (McKay, Nehring and Walsh-Diley, 2014) ที่ศึกษาการออกแบบสถาบันการเมืองอธิปไตยทางอาหารผ่านการศึกษาร่วมกับกฎกติกาเชิงสถาบันในรัฐธรรมนูญของประเทศเวเนซุเอลา เอกวาดอร์ และโบลิเวีย โดยมองว่าเป็น “โครงการทางการเมือง” (political project) ที่แต่ละประเทศออกแบบรัฐธรรมนูญในแนวคิดอธิปไตยทางอาหารเพื่อตอบโจทย์ปัญหาเฉพาะของประเทศตัวเอง

กลุ่มการศึกษาที่สอง **สิทธิเข้าถึงอาหาร** (Food Accessibility) เป็นกรอบการศึกษาที่เน้นเรื่องของ “ผู้บริโภค” ในด้านของกิจกรรมมนุษย์ในการจัดการทรัพยากรและแบบแผนในการบริโภคที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน (sustainability) ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาการผูกขาดในเรื่องของเมล็ดพันธุ์ กลไกราคาอาหาร วิกฤตราคาอาหาร และกฎระเบียบเชิงสถาบันทั้งในและระหว่างประเทศ

ตัวอย่างในงานกลุ่มนี้ เช่น การสร้างอธิปไตยทางเมล็ดพันธุ์ (seed sovereignty) อย่างงานของคลอปเพนเบิร์ก (Kloppenborg, 2014) ที่ได้ศึกษาข้อถกเถียงในเรื่องของสิทธิทางเมล็ดพันธุ์ที่ถูกควบคุมด้วยกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ที่กลายมาเป็นข้อจำกัดในการแลกเปลี่ยนและพัฒนาเมล็ดพันธุ์ของชาวนารายย่อย จึงนำมาสู่การศึกษาองค์กรเมล็ดพันธุ์อย่าง *Open Source Seed Initiative* (OSSI) ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือและส่งเสริมแนวคิดให้ชาวนารายย่อยและบริษัทขนาดเล็กสามารถเข้าถึงการแลกเปลี่ยนและพัฒนาเมล็ดพันธุ์ได้ โดยนำแนวคิดของอธิปไตยทางอาหารมาปรับใช้

ในงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องกลไกราคาอาหาร และวิกฤตราคาอาหาร เห็นได้จากงานของแบร์ราคลัฟและกาเมียร์ (Barraclough and Ghimire, 2000) ที่ศึกษาปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจในด้านการขยายพื้นที่เกษตรกรรมและปัญหาการลดพื้นที่ป่าผ่านมุมมองของเรื่องการค้าระหว่างประเทศที่ส่งผลกระทบต่อการจัดสรรที่ดินและความยากจนในประเทศแอฟริกา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอเมริกาใต้ ประกอบกับงานของเบเนส (Baines, 2013) ที่ได้ทำการศึกษาสภาวะเงินเฟ้อในราคาอาหารในฐานะการจัดสรรทรัพยากรใหม่ กล่าวถึงการหาส่วนแบ่งทางการตลาดของธุรกิจอาหารและเครือข่ายการค้าอาหาร (Agro-Trader nexus) ในฐานะเศรษฐกิจการเมืองสากลเรื่องอาหารใหม่ในการจัดการกับระบบอาหารโลก

กลุ่มการศึกษาที่สาม *สิทธิของชาวนา* (Peasant Rights) เป็นกลุ่มงานศึกษาที่เน้นไปที่ “ผู้ผลิต” โดยดูเรื่องการสร้างประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) ที่จะช่วยเสริมสร้างความสามารถในการตัดสินใจให้กับชาวนา การออกแบบกลไกเชิงสถาบันเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม สิทธิของกลุ่มเกษตรกรขนาดเล็ก (small-farmer rights) การจัดการกับปัญหาความเสี่ยงและความเปราะบางของชาวนา โดยกลุ่มการศึกษานี้มีการกล่าวถึงประเด็นสิทธิมนุษยชน

และสิทธิพลเมืองจำนวนมาก

ตัวอย่างงานที่เกี่ยวกับสิทธิของชาวนา ทั้งในเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองมีอยู่จำนวนมาก ยกตัวอย่างเช่นรายงานการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาโลกโดยพริสซิลลา เคลย์ส (Priscilla Claeys, 2013) ที่ได้สรุปภาพรวม 20 ปีของขบวนการลา เวีย กัมเปซิโน (La Via Campesina) ในการส่งเสริมและพัฒนาสิทธิมนุษยชนให้กับชาวนาและเกษตรกรรายย่อยทั่วโลก โดยการเคลื่อนไหวของขบวนการภายใต้แนวคิดอธิปไตยทางอาหารได้ “ก้าวข้าม” ข้อจำกัดของแนวคิดสิทธิมนุษยชนแบบเดิมไปสู่การสร้างสิทธิของประชาชนในการมีอำนาจเหนือตลาดและสิทธิของชาวนาในการกำหนดทรัพยากรและวิถีชีวิตในฐานะผู้ผลิตอาหารด้วยตัวเอง ไม่ใช่ปล่อยให้กลไกตลาดหรือนโยบายของรัฐมากำหนดวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของชาวนา

ในส่วนของงานเกี่ยวกับขบวนการชาวนาที่เป็นการต่อต้านจากท้องถิ่น (local resistance) ยกตัวอย่างเช่นงานของแอร์สและโบเซีย (Ayres and Bosia, 2011) ที่ศึกษาขบวนการอธิปไตยทางอาหารในฐานะที่เป็นพลังปฏิกริยาต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ โดยอธิปไตยทางอาหารกลายมาเป็นแนวคิดให้กับขบวนการชาวนาในท้องถิ่นลุกขึ้นมาต่อต้านการเข้ามาของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ แต่การจะกล่าวถึงขบวนการดังกล่าวเป็นขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ (anti-globalization movement) อาจจะไม่ได้อาจจะไม่ได้ เพราะการต่อต้านในระดับท้องถิ่นของชาวนาได้มีการทำงานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับขบวนการชาวนาในระดับสากลด้วยเพื่อสร้างการเคลื่อนไหวในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมใหม่ โลกาภิวัตน์จึงกลายเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการต่อต้านของชาวนาท้องถิ่นเช่นกัน

เมื่อหันมาพิจารณาแนวการศึกษาชาวนาในฐานะผู้ถูกกีดกันทางสังคม (social exclusion) ในฐานะ “ผู้แพ้จากระบบเศรษฐกิจ” จะพบว่าแนวทางการ

ศึกษาด้านอธิปไตยทางอาหาร โดยในงานของโบเยอร์ (Boyer, 2010) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของชาวนาในกลุ่มลาตินอเมริกาอย่างประเทศฮอนดูรัส ซึ่งถูกทำให้เป็นชายขอบจากระบบอุตสาหกรรมและบริษัทเกษตรกรรมอาหารโลกในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จนนำมาสู่การนำแนวคิดอธิปไตยทางอาหารมาขับเคลื่อนขบวนการชาวนาและร่วมมือกับลา เวีย กัมเปซินาในการสร้างความเข้มแข็งระหว่างกลุ่มชาวนาขนาดเล็กในท้องถิ่น และขบวนการสหภาพชาวนา (peasant union) เพื่อส่งเสริมสิทธิในทางเศรษฐกิจและการเมือง เห็นได้จากการเรียกร้องเรื่องปัญหาความอดอยาก ความยากจน และไปไกลถึงการสร้างขบวนการประชาชนในการต่อต้านรัฐประหารของกองทัพ

อีกตัวอย่างของสิทธิของชาวนา คือประเด็นสิทธิในเรื่องของเพศและการเลือกปฏิบัติทางเพศ (gender discrimination) ภายใต้แนวคิดอธิปไตยทางอาหาร ตัวอย่างเช่นงานของปาเทล (Patel, 2012) กล่าวถึงแนวคิดเรื่องเพศสภาพเป็นหัวใจสำคัญในการทำความเข้าใจในความไม่มั่นคงทางอาหารและสถานะขาดสารอาหาร เนื่องจากเพศหญิงและเด็กผู้หญิงมักมีส่วนในการถูกลิดรอนทางอำนาจสูงกว่าในเมืองของกระบวนการผลิต การบริโภค และการแจกจ่ายอาหาร ส่งผลให้ในแถลงการณ์ของกลุ่มลา เวีย กัมเปซินาได้ยกเรื่องสิทธิทางเพศมาเป็นประเด็นเคลื่อนไหวสำคัญ ดูได้จากคำประกาศว่าด้วยสิทธิของชาวนา “หญิงและชาย” (Declaration of Rights of Peasants - Women and Men) ที่ให้คำว่า “หญิง” ขึ้นนำก่อน และการตระหนักถึงสิทธิสตรีได้รับผลกระทบมากที่สุด ผู้หญิงต่างตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงทั้งทางกายภาพทางจิตใจ และทางเศรษฐกิจ จนถูกเลือกปฏิบัติในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรเพื่อการผลิต รวมทั้งกลายเป็นคนชายขอบในกระบวนการตัดสินใจ

อย่างไรก็ดี การศึกษาอธิปไตยทางอาหารต้องไม่ลืมนำกรอบการศึกษาดังกล่าวมาใช้เพียงกรอบความคิดรวบยอดในการวิเคราะห์ทางวิชาการเท่านั้น

แต่เป็นรูปแบบปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ที่จำเป็นจะต้องเชื่อมโยงองค์ความรู้และนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงได้ (praxis) ด้วยเหตุนี้ทำให้กรอบการศึกษาของอธิปไตยทางอาหารมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อสร้างความเป็นธรรมในระบบอาหาร พัฒนาประชาธิปไตยฐานราก และคุ้มครองสิทธิของชาวนา โดยภาคปฏิบัติการที่นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้เป็นเรื่องของ “กลยุทธ์ในการเลือกตั้ง” (electoral strategy) ที่เปลี่ยนแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริงในการเลือกตั้ง

วิธีวิจัย

ในงานวิจัยฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยวิธีวิทยาอยู่ภายใต้กรอบของการตีความ (interpretative methodology) โดยมีระเบียบวิธีวิจัย (research methods) คือการวิจัยเอกสาร (documentary research) ทั้งเอกสารขั้นต้นและขั้นรอง เช่น บทความทางวิชาการ ข่าวในสื่อสารมวลชน เอกสารแถลงการณ์ทางการเมือง และรัฐธรรมนูญ เป็นต้น และกรณีศึกษา (case study) (Yin, 2009) เพื่อนำผลการศึกษาไปอธิบายความสัมพันธ์ในระดับภาพรวม ซึ่งการเลือกกรณีศึกษาอินโดนีเซียด้วยเหตุผลที่ว่า การเลือกตั้งในปี ค.ศ. 2014 เป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาประชาธิปไตยในการเปลี่ยนผ่านจากระบอบที่มีเผด็จการนิยมในอดีตสู่รัฐบาลที่มาจากพลเรือน และประเทศอินโดนีเซียเป็นประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีขบวนการชาวนาและประชาสังคมเกี่ยวกับชาวนาได้ทำการเคลื่อนไหวในการปฏิรูประบบรัฐธรรมนูญในช่วงปลายทศวรรษ 1990 เป็นฐานสำคัญในการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาสังคมระหว่างประเทศ ลา เวีย กัมเปซินาในช่วงศตวรรษที่ 21 ภายใต้กลุ่มที่เรียกว่าเซริกัต ปีตตานี อินโดนีเซีย (Serikat Petani Indonesia: SPI) ซึ่งพัฒนาโดยกลุ่มสหภาพชาวนาในสหพันธ์อินโดนีเซีย

(Federation of Indonesian Peasants Unions: FSPI) ร่วมผลักดันเพื่อนำกฎบัตรว่าด้วยสิทธิชาวนา (Peasants Rights Charter) มาใช้บัญญัติในรัฐธรรมนูญเพื่อรับรองสิทธิชุมชนของชาวนาในการจัดการระบบอาหารในชุมชนของตนเอง (Claeys, 2015)

โดยงานวิจัยจะมีการตรวจสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ระหว่างการปรับใช้ทฤษฎีกรณีศึกษา และข้อมูลจากตัวบทกฎหมายในรัฐธรรมนูญ ในลักษณะการตรวจสอบวิธีการเชิงคุณภาพระหว่างกัน

ผลการวิจัยและอภิปราย

ผลการเลือกตั้งใน ค.ศ. 2014 ชัยชนะของประธานาธิบดีโจโก วิโดโด (Joko Widodo) ที่ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีคนที่เจ็ดของประเทศอินโดนีเซีย (2014-ปัจจุบัน) ผ่านการเลือกตั้งมาจากพรรคประชาธิปไตยอินโดนีเซียแห่งการต่อสู้ (Indonesian Democratic Party of Struggle: PDI-P) และเป็นประธานาธิบดีคนแรกของอินโดนีเซียที่ไม่ได้มาจากกลุ่มทุนรายใหญ่หรือกลุ่มทางทหาร (Leinbach et.al., 2019) สะท้อนให้เห็นภาพของกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในอินโดนีเซีย

การเลือกตั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2014 แม้โจโก วิโดโดจะถูกท้าทายโดยอดีตประธานาธิบดีซูซีโล บัมบัง ยูโดโยโน และอดีตนายพลอย่างปราโบโว ซูเบียนโต (Prabowo Subianto) จากพรรคเกอร์อินตรา (Partai Gerkan Indonesia Raya: Gerindra) ที่ได้สร้างพันธมิตรกับพรรคอื่น ๆ ในสภาอย่างพรรคพีดี (PD) โกลคาร์ (Golkar) และพีพีพี (Muslim PPP) อย่างไรก็ตามโจโก วิโดโด ก็สามารถผ่านพ้นการเลือกตั้งในครั้งดังกล่าวมาได้ โดยแรงสนับสนุนจากประชาชนและภาคประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความหวังในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

และพัฒนากฎหมายกฎระเบียบต่าง ๆ ของสังคมให้มีความยุติธรรมและเท่าเทียมกันมากขึ้น ซึ่งเป้าหมายของประธานาธิบดีคนที่เจ็ดของประเทศอินโดนีเซียอย่างโจโก วิโดโดในช่วงของการหาเสียงได้กล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาเสถียรภาพทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้มากยิ่งขึ้น รวมถึงปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น (Leinbach et.al., 2019; ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2559)

ในการทำความเข้าใจการเมืองเรื่องความมั่นคงทางอาหารและการสร้างอธิปไตยทางอาหารจำเป็นต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุคหลังซูฮาร์โต (Post-Soeharto Politics) ที่อำนาจในการบริหารงานอยู่ในบทบาทของประธานาธิบดีซูซีโล บัมบัง ยูโดโยโน (Susilo Bambang Yudhoyono) ในฐานะที่เป็นนักบูรณาการทางการเมือง (political integrationist) ที่พยายามรวมความเป็นอินโดนีเซียให้เป็นหนึ่งเดียวกันด้วยนโยบายสายกลางและการสร้างสมดุลทางการเมือง-อุดมการณ์ (politico-ideological equilibrium) ในการให้กลุ่มทางการเมืองทั้งภายในและระหว่างประเทศยอมรับการปกครองของตน

อย่างไรก็ดี กว่าทศวรรษของการปกครองของประธานาธิบดีซูซีโล บัมบัง ยูโดโยโน (2004-2014) ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใหญ่ในการเลือกตั้ง ค.ศ. 2014 ระหว่างโจโก วิโดโด และนายพลปราโบโว ซูเบียนโต ซึ่งงานของมิทซ์เนอร์ (Mietzner, 2015) ชี้ให้เห็นว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างนักการเมืองสายประชานิยม (populist) ที่นำไปสู่การเมืองที่มีการแบ่งขั้วแยกข้างอย่างชัดเจน (polarization) ในอินโดนีเซีย

แม้ประธานาธิบดีซูซีโลจะมีลักษณะที่เป็นนักการเมืองสายกลาง (political moderator) แต่การแข่งขันในการเลือกตั้งปี 2014 สะท้อนให้เห็นว่าระหว่างระหว่างโจโก วิโดโด และปราโบโว ซูเบียนโต เป็นการต่อสู้ของนักการเมืองที่มี

ความเป็นผู้นำ (political leader) ที่มีนโยบายหลายด้านแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยโจโก วิโดโด ได้ภาพของอดีตผู้ว่าเมืองจาการ์ตาที่เป็นคนรุ่นใหม่ ชนชั้นกลาง และเป็นกลุ่มพลเรือนที่เน้นนโยบายประชานิยมสายกลางจากเรื่องปัญหาปากท้อง ในขณะที่ปราโบโว ซูเบียนโต มีภาพของการเป็นลูกเขยซูฮาร์โตอดีตผู้นำการปกครองแบบอำนาจนิยม แต่ก็มีนโยบายประชานิยมที่เน้นเศรษฐกิจชาติเช่นเดียวกับฮูโก ซาเวซของเวเนซุเอลา และทักษิณ ชินวัตรของไทย (Mietzner, 2015) ความแตกต่างของผู้สมัครแข่งขันเลือกตั้งในปี 2014 นี้สามารถจำแนกออกเป็นสี่ประเด็นดังต่อไปนี้

ประการแรก ความแตกต่างในการอธิบายบทบาทของศาสนาอิสลามในการเมืองและสังคม โดยฝั่งของปราโบโวและกลุ่มพันธมิตรเห็นว่าควรสร้างความเข้มแข็งให้กับศาสนาอิสลามในองค์การของรัฐ สะท้อนจากพรรคการเมืองที่สนับสนุนต่างเป็นพรรคศาสนาทั้งสิ้น เช่น พรรคพีเคเอส (Partai Keadilan Sejahtera: PKS) และพรรคพีพีพี (Partai Persatuan Pembangunan: PPP) เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มของโจโก วิโดโดมีพันธมิตรพรรคการเมืองในแนวทางชาตินิยม-ฆราวาส (nationalist-secular) อย่างพรรคพีดีไอ-พี (Partai Demokrasi Indonesia Perjuangan: PDI-P) และพรรคพีเคบี (Partai Kebangkitan Bangsa: PKB) ที่แม้เป็นพรรคศาสนาอิสลามก็ตามแต่สนับสนุนนโยบายชาตินิยม/รัฐนิยม ส่งผลให้ฐานเสียงสำคัญของโจโก วิโดโดเป็นกลุ่มที่ไม่ใช่มุสลิมด้วย (Mietzner, 2015)

ประการที่สอง อุดมการณ์ทางการเมืองเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตย ปราโบโวมีแนวโน้มไปในทางการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองด้วยข้อเสนอปฏิรูปรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างประสิทธิภาพให้กับกลไกรัฐในการปกครอง ทำให้สังคมตั้งคำถามเกี่ยวกับความพยายามกลับไปสู่ระบอบซูฮาร์โตอีกครั้ง ในขณะที่โจโก วิโดโดมีข้อเสนอในการปกป้องรัฐธรรมนูญและสถานะเดิมของประชาธิปไตย

(democratic status quo) อย่างไรก็ตาม โจโก วิโดโดไม่ได้มีข้อเสนอประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียว แต่ได้มีการประนีประนอมกับกลุ่มอำนาจเก่าอย่างเมกาวาตี ซูการ์โนบุตรี (Megawati Sukarnoputri) อดีตนายกรัฐมนตรีลูกสาวของซูการ์โนที่ปกครองช่วงปี ค.ศ. 2001-2004 ให้เป็นผู้เสนอชื่อเข้าแข่งขันประธานาธิบดีของพรรคพีดีไอ-พีทำให้การเมืองของโจโก วิโดโดได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชนชั้นนำเช่นกัน (Mietzner, 2015)

ประการที่สาม ความแตกต่างกันในนโยบายเศรษฐกิจ โดยอาจต้องย้อนไปถึงช่วงปี 2000 ที่สินค้าส่งออกหลักของอินโดนีเซียคือปาล์มน้ำมันและถ่านหินเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ผลจากวิกฤตทางการเงินโลกอย่างเหตุการณ์วิกฤตซับไพรม์ (Subprime mortgage crisis) ในสหรัฐอเมริกาช่วง ค.ศ. 2007-2008 วิกฤตราคากาอาหารโลกในปี 2008 และวิกฤตเศรษฐกิจในยุโรป ส่งผลให้รัฐบาลประธานาธิบดีซูซีโล บัมบัง ยูโดโยโนต้องมีนโยบายเศรษฐกิจในลักษณะของการคุ้มครองเศรษฐกิจของชาติ (nationalist and protectionist policies) ทั้งเรื่องของการจำกัดการลงทุนจากต่างชาติ การตั้งกำแพงภาษีใหม่ และการกำหนดโควตานำเข้าสินค้า โดยมีกฎหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอาหาร เช่น กฎหมายว่าด้วยอาหาร (Law 18/2012 on Food) และกฎหมายว่าด้วยการปกป้องและเสริมอำนาจเกษตรกร (Law 19/2013 on the Protection and Empowerment of Farmers) เป็นต้น (Mietzner, 2015)

แนวนโยบายดังกล่าวส่งผลให้การเลือกตั้งปี 2014 เกิดการใช้นโยบายหาเสียงแบบชาตินิยมทางเศรษฐกิจ (economic nationalism) ที่แตกต่างกันโดยทางปราโบโวใช้ความรักชาติและโจมตีการเข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติของอินโดนีเซียด้วยการวาดภาพให้นักลงทุนจากต่างประเทศเป็นศัตรู ซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากคนอินโดนีเซีย ส่งผลให้โจโก วิโดโดแม้ว่าจะมี

นโยบายร่วมพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างทุนในประเทศและระหว่างประเทศ แต่ไม่สามารถนำเสนอออกมาในช่วงหาเสียงได้ ทำให้นายโจโก วิโดโดได้สร้างภาพเศรษฐกิจแห่งชาติใหม่ในการหาเสียงช่วงเลือกตั้งผ่านการเสนอ นโยบายสร้างเศรษฐกิจผ่าน “การพึ่งพิงตนเองทางอาหาร” (self-sufficiency in food) และนำแนวคิดเรื่องอิสระทางอาหาร (food autonomy) มาใช้ในกระบวนการหาเสียงว่าจะทำให้อินโดนีเซียมีแหล่งอาหารของตัวเองโดยไม่พึ่งการนำเข้าภายในช่วงเวลา 3 ปี หากได้รับการเลือกตั้ง (Mietzner, 2015)

ประการที่สี่ นโยบายต่างประเทศของผู้สมัครทั้งสองคนแตกต่างกันอย่างยิ่ง โดยในยุคของประธานาธิบดีซูซีโล บัมบัง ยูโดโยโน ที่เคยใช้นโยบาย “เพื่อนเป็นล้าน ศัตรูเป็นศูนย์” (A Million Friends, Zero Enemies) ต้องมีการเปิดการค้ากับทุกประเทศที่มีอุดมการณ์แตกต่างกัน ทั้งสหรัฐฯ จีน ออสเตรเลีย จนไปถึงเกาหลีเหนือ รวมไปถึงการจัดการวิกฤตที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม เช่น สงครามทางการเมืองในซีเรียด้วย ซึ่งสำหรับปราโบโวเห็นว่านโยบายต่างประเทศควรเลือกมิตรและเฝ้าระวังชาติตะวันตก ในขณะที่โจโก วิโดโด แม้ว่าจะเน้นหาเสียงจากนโยบายปัญหาในชีวิตประจำวันเป็นหลัก (สุขภาพ ความยากจน การศึกษา คมนาคม และการว่างงาน) แต่ในเรื่องนโยบายต่างประเทศกลับพบว่าโจโก วิโดโดทำให้อินโดนีเซียกลายเป็นผู้นำสำคัญในภูมิภาคอาเซียน และใช้นโยบายต่างประเทศในการสะท้อนปัญหาชีวิตประจำวัน เช่น การออกแนวทางการลดจำนวนแรงงานประมงต่างด้าวจากเวียดนามและไทย ที่เข้ามาทำงานในอินโดนีเซีย (Mietzner, 2015) หรือกล่าวได้ว่านโยบายต่างประเทศของอินโดนีเซียมีขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการเมืองในประเทศเป็นหลัก

ผลการเลือกตั้งปี 2014 ทำให้โจโก วิโดโดได้รับชัยชนะและเป็นประธานาธิบดีอินโดนีเซีย ในขณะที่ปราโบโวได้ยื่นเรื่องต่อศาลรัฐธรรมนูญว่ามีการทุจริตอย่างกว้างขวางในการเลือกตั้ง ผลของความคิดเห็นที่แตกต่าง

ทางการเมืองหลังการเลือกตั้งทำให้การเมืองอินโดนีเซียมีพลวัตมากขึ้น แต่ก็มี ความขัดแย้งมากขึ้นเช่นเดียวกัน

หลังจากชนะเลือกตั้งปี 2014 ขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี โจโก วิโดโดได้ทำงานในเชิงรุกที่สำคัญอย่างยิ่งในสองชุดนโยบายสำคัญ คือ หนึ่ง การตัดสินใจใช้นโยบายหลักประกันสุขภาพ การศึกษา และสวัสดิการใหม่เพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคม (social security) และลดงบประมาณการสนับสนุนน้ำมัน (fuel subsidies) เพื่อนำงบประมาณไปช่วยเหลือกลุ่มคนจน ซึ่งการตัดสินใจทั้งสองนโยบายได้รับเสียงคัดค้านจากบุคคลในรัฐบาลเป็นอย่างมาก แต่ประธานาธิบดีโจโก วิโดโดเลือกที่จะดำเนินการตามที่ตัดสินใจ โดยไม่เน้นการเจรจาต่อรองหรือทางสายกลางแบบอดีตประธานาธิบดีซูซีโล บัมบัง ยูโดโยโน (Mietzner, 2015) แม้ว่าพิจารณาแล้วอาจดูเป็นเรื่องดีที่มีผู้นำกล้าตัดสินใจในนโยบายสาธารณะ แต่ในทางการเมืองย่อมสะท้อนให้เห็นว่าอินโดนีเซียมีจุดร่วมกันน้อยลงและอาจนำไปสู่การต่อสู้เชิงการเมือง-อุดมการณ์ขึ้นจนถึงปัจจุบันที่การเมืองมีความขัดแย้งสูงขึ้นจากประเด็นละเอียดอ่อนต่าง ๆ

แม้ว่าโจโก วิโดโดได้กล่าวถึงคำว่า “อธิปไตยทางอาหาร”³ (food sovereignty) เป็นหนึ่งในเป้าหมายของนโยบายด้านเกษตรกรรมของรัฐบาล แต่คำกล่าวของโจโก วิโดโดก็เป็นประเด็นที่กลุ่มขบวนการเกษตรกรและชาวนายังตั้งข้อสงสัยถึงความจริงจังของรัฐบาลในเป้าหมายดังกล่าว โดยเฉพาะเมื่อโจโก วิโดโด ได้เคยกล่าวเปรียบเทียบถึงคำสองคำ ได้แก่ “อธิปไตยทางอาหาร” และ “ความมั่นคงทางอาหาร” (food security) เมื่อปี ค.ศ. 2014 ว่ามีความ

3 เป็นคำหนึ่งที่กลุ่มลา เวีย กัมเปชินา หรือเครือข่ายด้านเกษตรกรรมและชาวนาระดับโลกนำมาใช้เคลื่อนไหว นับตั้งแต่การประชุมอาหารโลก (World Food Forum) ในปี ค.ศ. 1996 โดยให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยในการผลิตและจำหน่ายอาหาร รวมถึงสนับสนุนผลประโยชน์ของเกษตรกรรายย่อย มากกว่าคำนึงถึงผลประโยชน์ของบริษัทและเกษตรกรรายใหญ่

แตกต่างกัน สำหรับรัฐบาลโจโก วิโดโด “ความมั่นคงทางอาหาร” หมายถึง ความพร้อมใช้งานทางด้านอาหาร (availability of foodstuffs) อันเชื่อมโยงกับคลังของสินค้าอาหาร (warehouses) และการขนส่งสินค้าอาหาร (logistically) โดยที่ไม่ได้พิจารณาถึงแหล่งต้นกำเนิดหรือแหล่งที่มาของอาหารนั้น ๆ ส่วนคำว่า “อธิปไตยทางอาหาร” หมายถึงการผลิตอาหารโดยชาวอินโดนีเซียเอง และการขายอาหารให้กับชาวอินโดนีเซียเอง หากมีผลผลิตส่วนเกินจากการบริโภคก็นำส่วนเกินนั้นส่งออกขายยังต่างประเทศได้ (Indonesian Resources and Information Program: IRIP, 2016)

นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารของโจโก วิโดโด ถือเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายที่ใช้หาเสียงเพื่อชิงตำแหน่งประธานาธิบดีในการเลือกตั้งครั้งแรกของตนเอง ซึ่งนโยบายดังกล่าวได้รับความนิยมจากประชาชนภายในประเทศ จนมีส่วนช่วยให้โจโก วิโดโดได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2014 แต่อย่างไรก็ตาม นโยบายการพึ่งพาตนเองไม่ได้เกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงของโจโก วิโดโด แต่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงท้าย ๆ ของซูฮาร์โต จนกระทั่งมาถึงในช่วงของโจโก วิโดโด ที่มีการดำเนินการใช้และปรับเปลี่ยนการใช้ในแต่ละรัฐบาลที่ผ่านมา

นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารในช่วงของโจโก วิโดโด มีความแตกต่างจากรัฐบาลของประธานาธิบดีคนอื่น ๆ อย่างชัดเจนคือ เป็นนโยบายที่มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับบทบาทของรัฐในเชิงสถาบัน (institution) ในการออกกฎระเบียบ (regulation) โดยอาศัยหลักอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ สาธารณรัฐอินโดนีเซียตามตารางที่ 1 เพื่อลดการนำเข้าสินค้าอาหารและการเกษตรจากต่างประเทศ อันเป็นเป้าหมายที่อยู่ตรงข้ามกับหลักการของตลาดเสรี (free market) ภายในตลาดโลก ซึ่งรัฐบาลที่ผ่านมาก่อนหน้าโจโก วิโดโดได้ส่งเสริมให้การผลิตและการค้าที่เกี่ยวข้องกับสินค้าเกษตรกรรม

ภายในประเทศเชื่อมโยงกับตลาดต่างประเทศและตลาดโลก โดยที่โจโก วิโดโดพิจารณาว่า การนำเข้าสินค้าด้านเกษตรกรรมและอาหารในระดับที่สูงก่อนหน้านี้ได้สร้างผลกระทบต่อสินค้าประเภทเดียวกันของผู้ผลิตภายในประเทศ เช่นเดียวกับที่ประเทศอินโดนีเซียต้องเสียเปรียบดุลทางการค้าให้กับต่างประเทศ ดังเช่น ข้อมูลจากสำนักงานสถิติของอินโดนีเซียระบุว่า มูลค่าการนำเข้าสินค้าเกษตรกรรมจากในปี ค.ศ. 2003 อยู่ที่ 3.34 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ เพิ่มขึ้นมากกว่าสี่เท่าในปี ค.ศ. 2013 มาอยู่ในระดับ 14.90 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งได้สร้างความเสียหายแก่ตลาดสินค้าเกษตรกรรมภายในประเทศ (Nevins & Peluso, 2008; Davidson, 2018; Syailendra, 2017; เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2556)

นอกจากนี้ อีกข้อแตกต่างที่ชัดเจนคือ นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารของโจโก วิโดโดได้ถูกกำหนดออกมาควบคู่กับนโยบาย “อธิปไตยทางอาหาร” เนื่องจากปัจจัยที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากรภายในประเทศ การเติบโตของเมืองและภาคอุตสาหกรรม ได้ส่งผลให้ความต้องการอาหารมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ทำให้ทั้งสองนโยบายมีเป้าหมายร่วมกันในการเน้นการพึ่งพาและให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารและสินค้าเกษตรภายในประเทศ อินโดนีเซียเอง รวมถึงเป้าหมายร่วมที่ประธานาธิบดีโจโก วิโดโด และกระทรวงเกษตรของอินโดนีเซียตั้งไว้ว่า ในอีก 30 ปีข้างหน้า อินโดนีเซียจะเป็น “ผู้ขำของโลก” ด้วยความมั่นคงทางอาหารของประเทศ และสามารถส่งออกสินค้าอาหารส่วนเกินจากการผลิตให้กับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก (Syailendra, 2017; Davidson, 2018; กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์, 2560; เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2556)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักการอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945

กรอบอธิปไตยทางอาหาร		รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945
ประเด็นสิทธิอธิปไตยทางอาหาร	บทบาทรัฐกับอธิปไตยทางอาหาร	มาตรา 22D (1) สภาผู้แทนภูมิภาคสามารถส่งร่างกฎหมายให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเกี่ยวกับอัตตาณัติของภูมิภาค (regional autonomy) ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การก่อตั้งและเติบโต รวมถึงการควบรวมภูมิภาค การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจ และเรื่องอื่น ๆ ที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการงบประมาณระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาค
	อำนาจในการจัดการทรัพยากร	
	อำนาจในการจัดการกระบวนการอาหาร	มาตรา 33 (3) ที่ดินและน้ำ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่ถูกควบคุมโดยรัฐ และจะใช้ได้เพื่อผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของประชาชน (4) องค์การของเศรษฐกิจแห่งชาติจะอยู่บนฐานของประชาธิปไตยเศรษฐกิจ (economic democracy) ที่ยึดหลักการของความเป็นหนึ่งเดียวกัน (solidarity) ประสิทธิภาพพร้อมด้วยความเป็นธรรม (efficiency along with fairness) ความยั่งยืน (sustainability) คุ้มครองรักษาสิ่งแวดล้อม (keeping the environment) การพึ่งตนเอง (self-sufficiency) และความก้าวหน้าอย่างสมดุล (balanced progress) ของเศรษฐกิจชาติอย่างหนึ่งเดียว
อำนาจในทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม	มาตรา 22D (2) สภาผู้แทนภูมิภาคสามารถมีส่วนร่วมในการถกเถียงร่างกฎหมายเกี่ยวกับความเป็นอิสระของภูมิภาค ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การก่อตั้งและเติบโต รวมถึงการควบรวมภูมิภาค การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจ และเรื่องอื่น ๆ ที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการงบประมาณระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ ยังสามารถให้คำแนะนำต่อสภาผู้แทนราษฎรต่อร่างกฎหมายที่เกี่ยวกับงบประมาณของรัฐ การเก็บภาษี การศึกษา และศาสนา (3) สภาผู้แทนภูมิภาคสามารถกำกับดูแลการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นอิสระของภูมิภาค การก่อตั้งและเติบโต รวมถึงการควบรวมภูมิภาค การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจ การนำงบประมาณของรัฐ การเก็บภาษี การศึกษา และศาสนาไปปฏิบัติ โดยสามารถส่งผลการตรวจสอบให้กับสภาผู้แทนราษฎรสำหรับพิจารณาต่อไป	

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักการอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945 (ต่อ)

กรอบอธิปไตยทางอาหาร		รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945
ประเด็นสิทธิเข้าถึงอาหาร	สิทธิในการเข้าถึงอาหารของผู้บริโภค	มาตรา 28H (1) บุคคลมีสิทธิในการมีชีวิตที่ดี (well-being) ทั้งร่างกายและจิตใจ ในการอาศัยอยู่อย่างมีความสุขเนื่องจากได้รับสิ่งแวดล้อมที่ดีและมีคุณภาพ (good and healthy environment) และได้รับการดูแลรักษาพยาบาล มาตรา 34 (2) รัฐดำเนินการพัฒนาระบบสวัสดิการทางสังคม (social security system) สำหรับทุกคน และเสริมอำนาจผู้อ่อนแอและด้อยโอกาส (empowers the weak and underprivileged) ในสังคม ตามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (3) รัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดหาบริการทางการแพทย์และบริการทางสาธารณสุขที่เหมาะสม
	ความยั่งยืนทางการเกษตร สิ่งแวดล้อม และอาหาร	มาตรา 28H (2) บุคคลมีสิทธิในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและการดูแลเป็นพิเศษในการได้รับโอกาสและประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน เพื่อบรรลุถึงความเท่าเทียมและความยุติธรรม (equality and justice) (3) บุคคลได้รับสิทธิในสวัสดิการทางสังคมด้านการพัฒนาตนเอง บนฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
	สิทธิในการดูแลกลไกราคาและระบบเศรษฐกิจ	มาตรา 33 (1) เศรษฐกิจถูกวางโครงสร้างเป็นความพยายามร่วมกันบนฐานของหลักการครอบครัว (a common endeavor based on familial principles) (2) ภาคการผลิตที่เป็นส่วนสำคัญของรัฐและส่งผลต่อสภาพชีวิต (livelihood) ของประชากร จะถูกควบคุมโดยรัฐ (3) ที่ดินและน้ำ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่ถูกควบคุมโดยรัฐ และจะใช้ได้เพื่อผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของประชาชน

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักการอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945 (ต่อ)

กรอบอธิปไตยทางอาหาร		รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945
ประเด็นสิทธิของชาวนา	การสร้างประชาธิปไตยทางตรง	มาตรา 33 (4) องค์การของเศรษฐกิจแห่งชาติจะอยู่บนพื้นฐานของประชาธิปไตยเศรษฐกิจ ที่ยึดหลักการของความเป็นหนึ่งเดียวกัน ประสิทธิภาพพร้อมด้วยความเป็นธรรม ความยั่งยืน คุ่มครองรักษาสิ่งแวดล้อม การพึ่งตนเอง และความก้าวหน้าอย่างสมดุลของเศรษฐกิจชาติอย่างเป็นหนึ่งเดียว
	สิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมือง	มาตรา 18B (1) รัฐจะรับรองและเคารพต่อหน่วยงานในการบริหารงานส่วนภูมิภาค ที่ได้มีการแบ่งภารกิจเฉพาะหรือพิเศษด้วยกฎหมาย (2) รัฐจะรับรองและเคารพตามกฎหมาย ต่อความเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคม ภายใต้กฎหมายจารีตประเพณี (customary law) ตามสิทธิในธรรมเนียม (traditional rights) และสิทธิดังกล่าวดำรงอยู่และตกลงร่วมกันว่าจะทำให้มีการพัฒนาสังคม และไปในทางเดียวกับหลักการเรื่องรัฐเดี่ยวแห่งสาธารณรัฐอินโดนีเซีย
		มาตรา 26 (1) พลเมือง (citizen) คือผู้เป็นอินโดนีเซียพื้นเมือง (indigenous Indonesian) และคนที่เป็นต่างชาตินิติที่ได้รับการรับรองจากกฎหมายให้เป็นพลเมืองตามกฎหมาย (2) ประชาชนที่มาอาศัยในรัฐ (resident) ประกอบด้วยพลเมืองอินโดนีเซียและชาวต่างชาติที่อยู่ในอินโดนีเซีย (3) สาระสำคัญของความเป็นพลเมืองและประชาชนในรัฐถูกกำหนดไว้ในกฎหมาย
	มาตรา 27 (2) พลเมืองทุกคนจะได้รับรองสิทธิในการมีอาชีพและการดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับความเป็นมนุษย์ (human being)	

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักการอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945 (ต่อ)

กรอบอธิปไตยทางอาหาร		รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945
ประเด็นสิทธิของชาวนา	สิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมือง	<p>มาตรา 28C (1) คนทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าถึงศักยภาพของตนเอง (self-realization) ผ่านการได้รับการเติมเต็มในเรื่องความต้องการขั้นพื้นฐาน (basic needs) สิทธิในการเข้าถึงการศึกษา และได้รับประโยชน์จากวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ (the quality of his life and the well-being of mankind)</p> <p>มาตรา 28D (2) คนทุกคนได้รับสิทธิในการเข้าถึงอาชีพและการได้รับค่าแรงที่เป็นธรรมและเหมาะสมกับแรงงานสัมพันธ์</p>
	สิทธิของชาวนาและเกษตรกรรายย่อย	<p>มาตรา 28A บุคคลมีสิทธิที่จะมีชีวิตและสิทธิในการคุ้มครองชีวิตและความเป็นอยู่ของตน</p> <p>มาตรา 28F บุคคลมีสิทธิในการสื่อสารและได้มาซึ่งข้อมูลสำหรับการพัฒนาตัวเองและสิ่งแวดล้อมสังคม (his own and his social environment's development) และมีสิทธิในการค้นหา รักษา ครอบครอง เก็บ ดำเนินการ และเผยแพร่ข้อมูลในทุกช่องทางที่จัดหาได้</p> <p>มาตรา 28I (3) อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสิทธิของชุมชนดั้งเดิม (cultural identities and rights to traditional communities) ได้รับการเคารพในทุกสถานการณ์ตลอดเวลาแม้เมื่ออารยธรรมเปลี่ยนแปลงไป</p> <p>(4) การปกป้อง ส่งเสริม รักษา และทำให้สิทธิมนุษยชนเป็นจริงได้ เป็นความรับผิดชอบของรัฐและเป็นหน้าที่หลักของรัฐบาล</p> <p>(5) เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามหลักการของรัฐประชาธิปไตยและชอบด้วยกฎหมาย หลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนที่นำไปปฏิบัติจะได้รับการคุ้มครอง กำหนด และรับรองด้วยกฎหมายและกติกาก</p>

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบหลักการอธิปไตยทางอาหารในรัฐธรรมนูญ
สาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945 (ต่อ)

กรอบอธิปไตยทางอาหาร		รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอินโดนีเซีย 1945
ประเด็นสิทธิของชาวนา	สิทธิของชาวนาและเกษตรกรรายย่อย	มาตรา 28J (1) บุคคลมีข้อกำหนดให้เคารพต่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของบุคคลอื่น ในขณะที่เข้าร่วมใช้ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ชาติ และรัฐ (2) ในการดำรงอยู่ของสิทธิและเสรีภาพ บุคคลมีหน้าที่ยอมรับข้อจำกัดโดยกฎหมาย สำหรับเป้าหมายในการคุ้มครอง ยอมรับ และเคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น และสำหรับการตอบสนองต่อความต้องการในสังคมประชาธิปไตย บนฐานของศีลธรรม คุณค่าทางศาสนา ความมั่นคง และระเบียบสาธารณะ
	หลักการมีส่วนร่วมของชาวนา	มาตรา 28 เสรีภาพในการรวมตัวกันเป็นสมาคมและการชุมนุม เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ไม่ว่าจะต้องการพูด หรือการเขียน จะถูกกำหนดไว้โดยกฎหมาย มาตรา 28E (3) บุคคลมีสิทธิอย่างเสรีในการรวมตัว ชุมนุม และแสดงความคิดเห็น

ที่มา: สรุปจาก รัฐธรรมนูญสาธารณรัฐอินโดนีเซียฉบับปี ค.ศ. 1945

(แก้ไขครั้งที่สี่ ปี 2002) โดยผู้เขียน

การดำเนินการนโยบายพึ่งพาตนเองทางอาหารในช่วงของโจโก วิโดโด นอกเหนือจากการกำหนดเป้าหมายในเชิงนโยบายแล้ว โจโก วิโดโดยังได้ใช้กลไกทางด้านกฎระเบียบ และกลไกเชิงสถาบันเพื่อดำเนินการให้สำเร็จตามเป้าหมายของนโยบาย โดยที่ในด้านกฎระเบียบ รัฐบาลของโจโก วิโดโดได้ทำการออกระเบียบการนำเข้าสินค้าพืชสวนฉบับใหม่ เลขที่ 71/2015 มาแทนระเบียบฉบับเดิมที่ 16/2013 ฉบับที่ 47/2013 และฉบับที่ 40/2015 กล่าวคือ เป็นกฎระเบียบที่มีการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของการนำเข้าสินค้าด้านอาหารและเกษตรกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐบาลในการลดการนำเข้าสินค้าด้านอาหารและเกษตรกรรมจากต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงกฎระเบียบของการออกเอกสารสิทธิ์ในการใช้ที่ดินด้านเกษตรกรรม เพื่อให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐบาลในการสร้างพื้นที่เกษตรกรรมใหม่ที่มีประสิทธิภาพอย่างพื้นที่โดยรอบของชาว ดังเช่น ในปี ค.ศ. 2016 ผลของการแก้ไขกฎระเบียบ และบทบาทของกระทรวงเกษตรมีส่วนต่อการสร้างพื้นที่นาข้าวใหม่กว่า 129,096 เฮกตาร์ (hectare) ในหลายพื้นที่ทั่วประเทศอินโดนีเซีย⁴ โดยพื้นที่นาข้าวใหม่ที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในเกาะกาลิมันตัน (Kalimantan) ทางด้านตะวันตก 16,905 เฮกตาร์ รองลงมาคือเกาะกาลิมันตันกลาง 16,550 เฮกตาร์ หรือพื้นที่เมืองลัมปุง (Lampung) 11,874 เฮกตาร์ เป็นต้น (Syailendra, 2017; กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์, 2560)

ในส่วนของบทบาทของรัฐในเชิงสถาบัน รัฐบาลของโจโก วิโดโดได้ทำความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐทางด้านที่ดิน เกษตรกรรม และพาณิชย์เหมือนกับหลาย ๆ รัฐบาลที่ผ่านมาเพื่อพัฒนาและส่งเสริมสินค้าด้านเกษตรกรรมและ

4 รวมถึงรัฐบาลของโจโก วิโดโดยังส่งเสริมการให้ความรู้ และพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตด้านเกษตรกรรม รวมถึงปุ๋ยและเมล็ดพันธุ์แก่เกษตรกรภายในประเทศอีกด้วย

อาหารภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม หนึ่งในหน่วยงานที่มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาในช่วงของโจโก วิโดโด คือ หน่วยงานทางทหารและความมั่นคงอย่างกองทัพอินโดนีเซียหรือ *Tentara Nasional Indonesia* (Indonesian armed forces: TNI) ที่โจโก วิโดโดได้เปลี่ยนบทบาทของหน่วยงานทางทหารจากบทบาทเพียงเพื่อการสนับสนุนสู้รบทางเชิงรุกต่อการรักษาและเสริมสร้างการพึ่งพาตนเองทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารของประเทศ ผ่านโครงการ *TNI-AD Mendukung Ketahanan Pangan* (Army Supporting Food Security) โดยการปรับเปลี่ยนบทบาทของหน่วยงานทางทหารของโจโก วิโดโด เกิดจากการนำนโยบายด้านเกษตรกรรม นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหาร และนโยบายอธิปไตยทางอาหาร เป็นส่วนหนึ่งของ “วาระการสร้างชาติ”⁵ (nation-building agenda) ที่หน่วยงานทางทหารและความมั่นคงต้องเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น (Syailendra, 2017; Food Industry Asia, 2014)

อย่างไรก็ตาม แม้นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารของโจโก วิโดโด จะได้รับความนิยมจากประชาชนส่วนใหญ่ภายในประเทศ จนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้โจโก วิโดโดได้รับชัยชนะเข้ามาเป็นประธานาธิบดีของประเทศอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตาม ผลที่ตามมาในเชิงลบของนโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารของ โจโก วิโดโดกลับเกิดขึ้นในหลายระดับ ประกอบด้วย (Syailendra, 2017; Globeasia, 2018; Davidson, 2019; Indonesia-investments, 2015; กลุ่มงานยุทธศาสตร์ภูมิภาคอาเซียน กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2559; เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2556)

5 โดยเริ่มมีคำสั่งการโดยโจโก วิโดโดเองไปยังหน่วยงานของกองทัพในระดับภูมิภาค (military regional commands) หรือ Komando Daerah Militer (Kodam) ตั้งแต่เดือนธันวาคม ค.ศ. 2014

ระดับระหว่างประเทศ จากเป้าหมายของรัฐที่เข้ามาแทรกแซงกลไกตลาดการค้าสินค้าประเภทอาหารและเกษตรกรรมระหว่างประเทศ มีผลทำให้ประเทศอินโดนีเซียลดการนำเข้าสินค้าเกษตรลงได้ เพื่อนำมาสู่การพึ่งพาสินค้าเกษตรกรรมภายในประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม ผลในเชิงลบของนโยบายดังกล่าวในระดับระหว่างประเทศ ได้ปรากฏให้เห็นจากการเคลื่อนไหวของประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเปียบที่เป็นการจำกัดในการค้ากับประเทศอินโดนีเซีย โดยสหรัฐอเมริกา⁶ ได้ยื่นฟ้องต่อองค์การการค้าโลก (WTO) เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน ค.ศ. 2015 เพื่อให้จัดตั้งคณะผู้พิจารณาการใช้มาตรการที่กำหนดให้ต้องขอใบอนุญาตนำเข้าสินค้าเกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์จากเนื้อสัตว์ของอินโดนีเซีย ซึ่งมาตรการดังกล่าวเป็นการห้ามและจำกัดการนำเข้าที่ขัดกับความตกลงขององค์การการค้าโลก **ระดับประเทศ** ผลของนโยบายในเชิงลบที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ นโยบายการพึ่งพาตนเอง และการลดการนำเข้าสินค้าประเภทอาหารและเกษตรกรรมจากต่างประเทศได้ทำให้ราคาสินค้าเกษตรกรรมของตลาดภายในประเทศสูงขึ้น อันเนื่องมาจากไม่มีสินค้าประเภทอาหารและเกษตรกรรมราคาถูกจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขัน ส่งผลให้ประชาชนในอินโดนีเซียต้องประสบกับสภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น โดยที่สินค้าบางประเภทก็มีแนวโน้มของราคาที่สูงมากกว่าราคาเฉลี่ยในตลาดโลก รวมถึงประชาชนยังต้องประสบกับปัญหาการเข้าถึงอาหารในบางช่วงเวลาอีกด้วย

6 นอกเหนือจากสหรัฐอเมริกา ไทยก็เป็นอีกประเทศที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายและกฎระเบียบเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางอาหารของอินโดนีเซีย ดังข้อมูลเมื่อข้อมูลมูลค่าการส่งออกสินค้าผลไม้สดของไทยไปยังประเทศอินโดนีเซียเมื่อปี ค.ศ. 2012 มีมูลค่าสูงถึง 102.72 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ก่อนที่ในปี ค.ศ. 2015 มูลค่าจะตกลงมาอยู่ที่ 48.82 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์ภูมิภาคอาเซียน กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2559)

ระดับสถาบัน แม้รัฐบาลของโจโก วิโดโดได้ส่งเสริมให้เกิดกลไกเชิงสถาบันเพื่อเป็นส่วนหนุนเสริมในการพัฒนาการพึ่งพาตนเองและอธิปไตยทางอาหารภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม ด้วยปัญหาของการประสานงานเชื่อมโยง ปัญหาของการบริหารจัดการ และปัญหาของความโปร่งใสหรือปัญหาคอร์รัปชันที่เกิดขึ้น ทำให้กลไกสถาบันดังกล่าวมีส่วนต่อการทำให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้น ดังเช่นกระทรวงเกษตรได้อ้างถึงจำนวนข้าวที่เหลือใช้ (surplus) ภายในประเทศมีมากถึง 300,000 ตันแต่ในขณะที่กระทรวงพาณิชย์กลับเสนอให้มีการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศจำนวน 500,000 ตัน เพื่อป้องกันปัญหาการขาดแคลนข้าวของประเทศ นอกจากนี้ยังรวมถึงปัญหาที่รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐไม่สามารถประสานงานหรือส่งออกสินค้าประเภทอื่น ๆ ไปขายยังต่างประเทศได้ ซึ่งนำไปสู่การตั้งข้อสังเกตของประชาชนถึงประสิทธิภาพในการดำเนินงานของรัฐ และความไม่พอใจของเกษตรกรต่อปัญหาของกลไกเชิงสถาบันดังกล่าวที่ผ่านมา

ระดับท้องถิ่น นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารที่ได้นำไปสู่การหนุนเสริมต่อการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรมภายในประเทศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายตัวของปัญหาความขัดแย้งในเรื่องที่ดินเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อย และการกระจุกตัวของที่ดินโดยเจ้าที่ดินรายใหญ่ที่เพิ่มมากขึ้น รวมถึงการขยายตัวของเมืองและพื้นที่อุตสาหกรรมที่ได้เข้ามาซ้ำเติมความขัดแย้งในเรื่องที่ดินให้เพิ่มมากขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ

นโยบายการพึ่งพาตนเองทางอาหารของโจโก วิโดโด แม้เป้าหมายของนโยบายเป็นไปเพื่อการสร้างความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหารและเกษตรกรรมภายในประเทศอินโดนีเซีย แต่ผลที่เกิดขึ้นกลับมีทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ อันมีส่วนต่อปัญหาความขัดแย้งในระดับต่าง ๆ ที่รัฐบาลของโจโก วิโดโด ต้องแก้ไขและพัฒนาโลกต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไป

อย่างไรก็ดี ภายใต้เป้าหมายเกี่ยวกับอธิปไตยทางอาหารของโจโก วิโดโด กลับพบว่า ในปี ค.ศ. 2015 รัฐบาลได้ขึ้นขึ้นราคาข้าวเป็นครั้งแรกในรอบสามปี ซึ่งข้าวถือเป็นอาหารหลักของชาวอินโดนีเซีย โดยเฉพาะในช่วงเดือนรอมฎอน รวมถึงรัฐบาลยังได้ยกเลิกนโยบายการกำหนดภาษีการนำเข้าปุ๋ยสูตรจากออสเตรเลีย⁷ ทั้ง ๆ ที่นโยบายการกำหนดภาษีการนำเข้าปุ๋ยสูตรถูกกำหนดขึ้นเพียงไม่นาน ทำให้กลุ่มขบวนการเกษตรกรและชาวนาหลายคนมีมุมมองต่อโจโก วิโดโดว่า เขาเป็นผู้ที่บิดเบือนความหมายของคำว่า “อธิปไตยด้านอาหาร” ไป และเขาทำไปเพราะมันเป็นประเด็นที่สามารถเป็นกระแสและเป็นที่ยอมรับของชาวอินโดนีเซีย อันเชื่อมโยงกับนโยบายทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น การลดการนำเข้าสินค้า และการควบคุมพื้นที่ชายแดนทางทะเลของอินโดนีเซีย แต่สำหรับเกษตรกรและชาวนาเอง นัยยะความหมายของคำว่าอธิปไตยทางด้านอาหารตามที่โจโก วิโดโดว่าไว้ นั้น อาจไม่สามารถช่วยเพิ่มหรือรักษาความเป็นอยู่และสิทธิในที่ดินทำกินของพวกเขาไว้ได้ โดยเฉพาะแนวโน้มของการถูกแย่งยึดและสูญเสียที่ดินของเกษตรกรและชาวนาอินโดนีเซียมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมผลิตและภาคบริการการท่องเที่ยวที่มีมากขึ้น เช่น ในพื้นที่ของลอมบ็อก (Lombok)⁸ ที่มีการขยายตัวของแหล่งท่องเที่ยว

7 โจโก วิโดโดออกนโยบายกำหนดภาษีการนำเข้าปุ๋ยสูตรจากออสเตรเลีย เพื่อส่งเสริมการผลิตปุ๋ยสูตรในท้องถิ่นในช่วงแรก ก่อนที่จะยกเลิกไปในเวลาต่อมา

8 เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีข้อพิพาทด้านที่ดินทำกินของเกษตรกร จากการรุกคืบและขยายตัวเข้ามาของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสร้างกำไรให้มากกว่า โดยเฉพาะการเข้ามาของบริษัท Lombok Tourism Development Corporation ในปี ค.ศ. 1989 ที่เข้ามาบังคับซื้อที่ดินจำนวนมาก จนนำไปสู่การเรียกร้องของเกษตรกรและชาวนาในกระบวนการยุติธรรมเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินของตนเอง เพื่อให้ได้รับการชดเชยค่าเสียหายและเสียโอกาสที่เหมาะสมจากการสูญเสียที่ดินของตนเอง [Indonesian Resources and Information Program (IRIP), 2016]

เข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน [Indonesian Resources and Information Program (IRIP), 2016]

นอกจากประเด็นในเรื่องของอธิปไตยทางอาหารในช่วงระยะเวลาการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของโจโก วิโดโดแล้ว ขบวนการเคลื่อนไหวเกษตรกรและชาวนายังให้ความสนใจในประเด็นขับเคลื่อนร่วมสมัยอีกหลายประเด็น โดยมีการขับเคลื่อนกับภาคประชาสังคมกลุ่มอื่น ๆ อย่างกลุ่มองค์กรนอกภาครัฐ (NGO)s กลุ่มนักเรียนนักศึกษา หรือองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ เนื่องจากแม้ว่าในปัจจุบันประเทศอินโดนีเซียถือเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดเป็นอันดับที่สี่ของโลก และยังเป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามมากที่สุดของโลกอีกด้วย แต่ประเทศอินโดนีเซียก็ยังมีปัญหาต่าง ๆ ดำรงอยู่ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน การพัฒนาการศึกษา การก่อการร้าย (terrorism) ปัญหาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย (ภายหลังจากสี่ทศวรรษของการปกครองแบบอำนาจนิยม) การปฏิรูปเศรษฐกิจและการเงิน การทุจริต⁹ การปฏิรูประบบยุติธรรม การจัดการต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการควบคุมโรคติดต่อ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับความยากจน ข้อมูลในเดือนกันยายน ค.ศ. 2017 พบจำนวนคนยากจนสูงถึง 27.76 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 62.2 ของประชากรทั้งหมด โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท และส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพการผลิตในภาคเกษตรกรรม ในขณะที่ข้อมูลของเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2017 แสดงให้เห็นว่ากำลังแรงงานการผลิตในภาคเกษตรกรรมมีสูงถึง 31,860,000 คน หรือมีมากกว่าสองเท่าของแรงงานอุตสาหกรรมที่มีเพียง 13.31 ล้านคน ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อภาพรวมการพัฒนาการผลิตด้านเกษตรกรรมของประเทศ (Widodo, 2017)

9 ในช่วงเดือนกันยายน ปี ค.ศ. 2019 ได้มีกลุ่มนักเรียนนักศึกษามาชุมนุมประท้วงต่อปัญหาการคอร์รัปชัน และปัญหาการออกกฎหมายต่าง ๆ ของโจโก วิโดโด (Jaffrey, 2019)

ความพยายามของโจโก วิโดโดในการปฏิรูปที่ดินและเกษตรกรรมของประเทศอินโดนีเซีย เป็นความพยายามผ่านระบอบประชาธิปไตยด้วยการใช้กระบวนการทางสถาบัน และทางกฎหมายของประเทศ ตัวอย่างของความพยายามดังกล่าวของโจโก วิโดโดคือ การออกกฎระเบียบโดยประธานาธิบดี (Presidential Regulation no.86) เกี่ยวกับการปฏิรูปเกษตรกรรมเมื่อปี ค.ศ. 2018 เพื่อจัดสรรที่ดินทำกินและปฏิรูปกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในที่ดิน สำหรับลดปัญหาการกระจุกตัวของที่ดินที่มีมาตั้งแต่ในช่วงของซูฮาร์โตรวมถึงกฎระเบียบยังส่งเสริมให้เกิดการตั้งสถาบันและองค์กรต่าง ๆ ของรัฐที่ช่วยในการปฏิรูปเกษตรกรรมและที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในประเทศอินโดนีเซีย โดยทำงานร่วมกับหน่วยงานหลักของรัฐบาลอย่างกระทรวงป่าไม้ (Ministry of Forestry) และกระทรวงการเกษตรและการวางแผนพื้นที่ (Ministry of Agrarian and Spatial Planning) (Nantu, 2019)

ในช่วงระยะเวลาของการปฏิรูปที่ดินและเกษตรกรรมของโจโก วิโดโด ข้อมูลของขบวนการเคลื่อนไหวเกษตรกรและชาวนาอย่าง *Konsorsium Pembaruan Agraria* (Consortium for Agrarian Reform: KPA) ได้แสดงให้เห็นว่า การดำเนินการของกระทรวงป่าไม้ในการให้ใบอนุญาตแก่บริษัทป่าไม้ขนาดใหญ่มีมากขึ้น 531 ใบ ครอบคลุมพื้นที่มากถึง 35.8 ล้านเฮกเตอร์ ส่วนใบอนุญาตสำหรับป่าชุมชนและคนพื้นเมืองมีจำนวนเพียง 57 ใบ ครอบคลุมพื้นที่ 0.32 ล้านเฮกเตอร์เท่านั้น ส่วนการดำเนินการของกระทรวงการเกษตรและการวางแผนพื้นที่และรัฐบาลในการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรรายย่อย จากข้อมูลระหว่างปี ค.ศ. 2014 จนถึงปี ค.ศ. 2018 พบว่า จากเป้าหมายในการจัดสรรที่ดินรกร้างว่างเปล่าแก่เกษตรกรรายย่อยจำนวน 0.4 ล้านเฮกเตอร์ แต่ตัวเลขจัดสรรที่กลับพบเพียง 188,295 เฮกเตอร์เท่านั้น เช่นเดียวกันกับข้อมูลของสถาบันอย่างสถาบันซัจจ็อกโจ (Sajogjo Institute) หรือ

ศูนย์เกษตรศึกษาและรายงานแห่งอินโดนีเซีย (Indonesian Center for Agrarian Studies and Documentation reports) ที่มีรายงานออกมาว่า คดีพิพาทในเรื่องเกี่ยวกับที่ดินที่เกิดขึ้นในช่วงของโจโก วิโดโดมีมากถึง 2,368 คดี และมีเพียง 480 คดีเท่านั้นที่สามารถดำเนินการแล้วเสร็จได้ภายในปี ค.ศ. 2018 ซึ่งเป็นตัวเลขที่ห่างไกลจากเป้าหมายของรัฐบาลเป็นอย่างมาก (Nantu, 2019)

ด้วยปัญหาความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินและปัญหาด้านเกษตรกรรมที่ยังคงดำรงอยู่ในประเทศอินโดนีเซีย ทำให้ภาคประชาสังคมและขบวนการเกษตรกรและชาวนายังคงเคลื่อนไหวเรียกร้องและขับเคลื่อนวาระการแก้ไขปัญหา รวมถึงวาระเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อความเท่าเทียมและเป็นธรรมอย่างต่อเนื่องอยู่ ดังจะเห็นได้จากบทบาทของหลาย ๆ กลุ่มและขบวนการที่มีลักษณะเชื่อมโยงกันในหลายระดับ เช่น การเชื่อมโยงสู่ระดับระหว่างประเทศอย่างการเข้าร่วมเครือข่ายกับลา เวีย กัมเปซินา หรือการขับเคลื่อนประเด็นด้านเกษตรกรรมและความมั่นคงทางอาหารกับกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรและชาวนาในกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน รวมถึงภายในประเทศก็ยังมีกลุ่มที่ขับเคลื่อนทั้งในระดับส่วนกลางและระดับท้องถิ่นกลุ่มต่าง ๆ อย่าง *Konsorsium Pembaruan Agraria* ที่มีการเคลื่อนไหวและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาในเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินต่าง ๆ เพื่อการปฏิรูปเกษตรกรรมที่เป็นธรรม กลุ่ม *Federasi Serikat Petani Indonesia* (Federation of Indonesian Peasant Union: FSPI) เป็นกลุ่มสหภาพชาวนาระดับประเทศที่มีการเชื่อมโยงกับขบวนการเกษตรกรและชาวนาในระดับท้องถิ่นจำนวนมาก กลุ่ม *Aliansi Gerakan Reforma Agraria* (Alliance of Agrarian Reform Movement: AGRA) มีลักษณะคล้ายกับกลุ่ม SPI ที่มีการเคลื่อนไหวในระดับชาติและเชื่อมโยงกับขบวนการเกษตรกรและชาวนาในระดับท้องถิ่นหรือกลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่อย่างกลุ่ม *Serikat Petani Pasundan* (Sundanese

Peasant Union: SPP) ในพื้นที่ภาคตะวันตกของชวา ที่ก่อตั้งและขับเคลื่อนเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินมาตั้งแต่ในช่วงการปฏิรูปที่ดินการเกษตร (*Reforma Agraria*) สมัยยูโดโยโน

ประกอบกับกลุ่ม Peasant Union West Nusa Tenggara (SERTA) ที่เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินและค่าเสียหายที่เหมาะสมจากการถูกรงการท้องถิ่นในพื้นที่ลอมบ็อกของชวาแยงยึดไป นอกจากนี้ในกลุ่มภาคประชาสังคมอื่น ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมเคลื่อนไหวในด้านเกษตรกรรมและที่ดิน อย่าง National Student's Front (FMN) เป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่เคลื่อนไหวเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ หรือ Rural Youth Organisation (KPSPM) เป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีฐานมาจากกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ชนบท [Rachman, 2011; Indonesian Resources and Information Program (IRIP), 2016; Nantu, 2019]

ดังนั้น นโยบายในด้านที่ดิน อาหาร และเกษตรกรรมของโจโก วิโดโด ถือเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินที่มีความสลับซับซ้อนระหว่างเกษตรกร ชวนา คนพื้นเมือง บริษัทเอกชน กลุ่มทุนต่างชาติขนาดใหญ่ และรัฐบาลที่มีมาอย่างยาวนาน เนื่องจากการจัดสรรที่ดินของกลุ่มอำนาจสมัยอาณานิคม ทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้าที่มีสิทธิครอบครองตามกฎหมายอันเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มทุนและเจ้าที่ดินรายใหญ่เท่านั้น แม้รัฐบาลของโจโก วิโดโด ได้พยายามออกกฎหมายหรือสร้างสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปที่ดินและการเกษตรมาเพื่อแก้ไขปัญหาแล้วก็ตาม (Nnoko-Mewanu, 2018; Nantu, 2019)

สรุปผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและการเคลื่อนไหวของขบวนการเกษตรกรและชาวนาในประเทศอินโดนีเซีย แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ราบเรียบและเต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้งโดยในการเลือกตั้งปี ค.ศ. 2014 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในทางการเมืองอินโดนีเซียที่เกิดการพัฒนาประชาธิปไตย ทำให้ประเด็นเรื่อง “การเมืองอาหาร” ในการสร้างอธิปไตยอาหาร และความยืดหยุ่นของอาหารกลายเป็นปัจจัยสำคัญอีกครั้งในการเคลื่อนไหวทางการเมือง โดยอาศัยกลไกเชิงสถาบันในรัฐธรรมนูญ กฎหมายอาหาร และกฎหมายคุ้มครองและเสริมพลังเกษตรกร เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนทางการเมืองอินโดนีเซียจากท้องถิ่นสู่การเมืองระดับชาติ

งานวิจัยฉบับนี้จึงพยายามชี้ให้เห็นประเด็นทางอธิปไตยทางอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการพึ่งพิงตนเองทางอาหารว่าไม่ใช่เป็นเพียงประเด็นทางสังคมเท่านั้น หากยังเป็นประเด็นทางการเมืองและสามารถสร้างเป็นกลยุทธ์ในการเลือกตั้งเพื่อให้ได้รับคะแนนนิยมจนสามารถจัดตั้งรัฐบาลในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตยที่คุ้มครองคนข้างล่างแบบในอินโดนีเซียได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์. (2560). อินโดนีเซีย ตั้งเป้าเพิ่มพื้นที่นาข้าวใหม่ 80,000 เฮกตาร์ในปี 2560. สืบค้น 29 ตุลาคม 2562, จาก https://www.ditp.go.th/contents_attach/169838/169838.pdf.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2556). ความมั่นคงทางอาหารของอินโดนีเซีย : บทเรียนจากนโยบายพึ่งพิงตนเอง. สืบค้น 29 ตุลาคม 2562, จาก <http://www.kriengsak.com/food-security-in-indonesia-lessons-from-self-reliance-policy>.
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์ภูมิภาคอาเซียน กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. (2559). นโยบายนำเข้าพืชสวนของอินโดนีเซีย. สืบค้น 29 ตุลาคม 2562, จาก <https://www.posttoday.com/aec/column/415551>.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2559). อินโดนีเซีย – ประวัติศาสตร์. สืบค้น 21 ตุลาคม 2562, จาก https://www.sac.or.th/databases/south-eastasia/subject.php?sj_id=15.
- Ayres, Jeffrey & Bosia, Michael J.. (2011). “Beyond global summitry: Food sovereignty as localized resistance to globalization” *Globalization*, 8(1), 47-63.
- Baines, Joseph. (2013). “Food price inflation as redistribution: Towards a new analysis of corporate power in the world food system” *New Political Economy*, 19(1), 79-112.

- Barraclough, Solon L. & Ghimire, Krishna B.. (2000). *Agricultural expansion and tropical deforestation: poverty, international trade and land use*, Earthscan, London: Earthscan Publications Ltd.
- Boyer, Jefferson. (2010). “Food security, food sovereignty, and local challenges for transnational agrarian movements: The Honduras case” *The Journal of Peasant Studies*, 37(2), 319-351.
- Claeys, Priscilla. (2013). “From food sovereignty to peasants’ Rights: an Overview of Via Campesina’s Struggle for New Human Rights” , Retrieved April 6, 2019, from <https://www.tni.org/en/briefing/food-sovereignty-peasants-rights>, Retrieved on.
- Claeys, Priscilla. (2015). *Human Rights and the Food Sovereignty Movement: Reclaiming Control*, London and NY: Routledge.
- Davidson, J. S. (2018). “Then and now: Campaigns to achieve rice self-sufficiency in Indonesia.” *Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde*, 174 (2018), 188–215.
- Davidson, J. S. (2019). *Why rice self-sufficiency has such a grip on the Indonesian public imagination*. Retrieved October 23, 2019, from <http://theconversation.com/why-rice-self-sufficiency-has-such-a-grip-on-the-indonesian-public-imagination-110599>.
- Edelman, Marc. (2014). “Food Sovereignty: Forgotten Genealogies and Future Regulatory Challenges” *The Journal of Peasant Studies*, 41(6), 959-978.

- Food Industry Asia. (2014). *Post-Election Indonesia: Jokowi Set to Pursue the Goal of Self-Sufficiency*. Retrieved October 23, 2019, from <https://foodindustry.asia/post-election-indonesia-jokowi-set-to-pusue-the-goal-of-self-sufficiency>.
- Gerwin, Marcin. (2011). *Food and democracy: Introduction to food sovereignty*, Krakow, Poland: Polish Green Network.
- Globeasia. (2018). *Rice self-sufficiency*. Retrieved October 23, 2019, from <https://www.globeasia.com/columnists/rice-self-sufficiency/>.
- Indonesian Resources and Information Program. (IRIP). (2016). *Food sovereignty and peasant activism*. Retrieved June 30, 2018, from <https://www.insideindonesia.org/food-sovereignty-and-peasant-activism>.
- Jaffrey, S. (2019). *Protests against Joko Widodo rock Indonesia*. Retrieved October 23, 2019, from <https://foreignpolicy.com/2019/09/30/protests-against-joko-widodo-rock-indonesia/>.
- Kloppenburg, Jack. (2014). “Re-purposing the master’s tools: the open source seed initiative and the struggle for seed sovereignty” *Journal of Peasant Studies*, 41(6), 1225-1246.
- Leinbach, T. R. & et.al. (2019, October 23). *Indonesia*. Retrieved October 23, 2019, from <https://www.britannica.com/place/Indonesia>.

- McMichael, Philip & Schneider, Mindi. (2011). “Food security politics and the millennium development goals”, *Third World Quarterly*, 32(1), 119-139.
- Mietzner, Marcus. (2015). Indonesia in 2014: Jokowi and the repolarization of post-Soeharto politics, In Daljit Singh (ed.), *Southeast Asian Affairs 2015* (pp. 117-138), Singapore: ISEAS Publishing.
- Nantu, L. (2019). *Insight: assessing Widodo’s agrarian reform concept*. Retrieved October 23, 2019, from <https://theinsiderstories.com/insight-assessing-widodos-agrarian-reform-concept/>.
- Nevins, J. & Peluso, N. L. (2008). Introduction: Commoditization in Southeast Asia, In *Taking Southeast Asia to Market: Commodities, Nature, and People in the Neoliberal Age* (pp. 1-23). New York: Cornell University Press.
- Nnoko-Mewanu, J. (2018). *Indonesia pledges accelerated agrarian reform*. Retrieved October 23, 2019, from <https://www.hrw.org/news/2018/09/27/indonesia-pledges-accelerated-agrarian-reform>.
- Patel, Rajeev C. (2012). “Food sovereignty: Power, gender, and the right to food”, *PLOS Medicine*, 9(6), Available: <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001223>, Accessed on April 4, 2019.

- Patel, Raj, Kerr, Rachel Bezner, Shumba, Lizzie & Dakishoni, Laifolo. (2015). “Cook, eat, man, woman: Understanding the new alliance for food security and nutrition, nutritionism and its alternatives from Malawi” *The Journal of Peasant Studies*, 42(1), 21-44.
- Rachman, N. F. (2011). *The resurgence of land reform policy and agrarian movements in Indonesia*. (Doctoral Dissertation in Environmental Science), University of California, Berkeley.
- Syailendra, E. A. (2017). *In the name of food security*. Retrieved October 23, 2019, from <https://www.insideindonesia.org/in-the-name-of-food-security?highlight=WyJmb29kliiZm9vZCcslwiwJ2Zvb2QilCJmb29kYlslInNlY3VyaXR5liwiZm9vZC-BzZWN1cml0eSJd>.
- Trauger, Amy. (2014). “Toward a political geography of food sovereignty: Transforming territory, exchange and power in the liberal sovereign state” *The Journal of Peasant Studies*, 41(6), 1131-1152.
- Widodo, S. (2017). “A critical review of Indonesia’s agrarian reform policy.” *Journal of Regional and City Planning*, 28(3), 204-218.
- Yin, Robert K. (2009) *Case study research: Design and methods*, 4th edition, London: SAGE.

บทที่ 2

ดนตรีกับการเมือง: คุณภาพชีวิตที่ดี ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ของศิลปิน

Political Music: Quality
of Life Having a Strong Effect
on the Artist’s Creativity

ชิษณุพงศ์ อินทร์แก้ว¹
Chitsanupong Intarakaew

รับบทความ 28 เมษายน 2564

แก้ไขบทความ 24 ธันวาคม 2564

ตอบรับบทความ 11 มกราคม 2565

1 นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น

Corresponding author e-mail: prigin@kkumail.com